

7. fejezet

A helyi társadalmi csoportok és a hatalom

„A szocialista öntudat kialakítása és a burzsoá nevelés és erkölcs befolyásainak felszámolása hosszú időt igénylő feladat.”
Gh.Gheorghiu-Dej

A politikai és társadalmi viszonyok megváltoztatásának feltétele a hatalom intenzív normateremtő és legitimációs tevékenysége volt. A társadalmi szférában a különböző csoportok mozgásterének korlátozása, a csoportkapcsolatok lerombolása 1948-tól nyomon követhető. Szembenállásokra, és a hatalom kegyeit kereső helyi igyekezetre egyaránt voltak példák. Említettük, hogy politikai szónoklatokból a polarizált hatalmi társadalomkép rekonstruálható: a pozitív oldalon a „dolgozó tömegeket” találjuk (munkások és a velük szövetséges szegényparasztk), a negatív póluson az „osztályellenséget”. Ennek határai definiálhatatlanok, az osztályidegen elemek meghúzódhatnak különböző társadalmi rétegekben, szakmai csoportokban, sőt a pártvezetésben is.

A korszak propagandairódmában, a brosúrákban és a politikai szónoklatokban folyamatosan jelentkező eszmény: az új ember ideáltípusa. A hatalom ideológiai konstrukciójában a párt szüntelen feladata az új ember kovácsolása, az emberek közötti társadalmi kapcsolatok új formáinak kiépítése, új módszerek bevezetése a társadalom egyedeinek munkába való bevonására. Az eszményi új emberre a fejlett szocialista öntudat jellemző, és a magánérdek alárendelése a közérdeknek, a lelkes azonosulás a politikai célkitűzésekkel, a harcos állásfoglalás a társadalom egyes elmaradt elemeinek egészségtelen megnyilvánulásaiival szemben.¹

Erre a politikai diskurzusra nem a meditáció jellemző, hanem a megvalósulásra törő beszéd, amelynek szüntelenül ki kell iktatnia azt a lehetőséget, hogy az adott konkrét állítás és cselekvés másként is lehetséges.²

A hatalmi társadalomkép fontosnak tartott foglalkozási- és szakmai csoportjait a legmagasabb fórumokon szervezett tömegpolitikai események is jelzik. 1952. ápr. 10-én megszervezték a tanítók kongresszusát, jún.29-én a szénipari munkások országos értekezletét, 1953 febr. 14-én a vasutasok országos értekezletét, máj.23-án az élenjáró kollektivisták kongresszusát, 1955. márc. 1-jén a kiváló mezőgazdasági termelők országos értekezletét.³

A szakmai, ágazati besorolás alapján elkülönített társadalmi kategóriák politikai kommunikációs térbeni megjelenítése mellett folyamatosan figyelemben részesültek más kategóriák is, mint pl. „az ifjúság” és „a nők”. Az alábbiakban a társadalomátalakító program lokális társadalmi bázisának csoportjairól lesz szó.

A lojálisok

A hatalom a falusi társadalmi, gazdasági viszonyok átalakítása során az új ideológiához lojális csoportok megnyerése érdekében a létező társadalmi egyenlőtlenségekre épített.

A XX. századi székelyföldi társadalomszerkezet történeti rekonstrukciója még várat magára. A döntően rurális társadalmi berendezkedésben az érdekküzdelmek, a csoportok közötti belső viszonyok megértésében, használhatatlan a negyvenes évek végétől forgalmazott, ideologikus előfeltevéseket tartalmazó társadalomszerkezeti séma, amely a falvakban három osztálykategóriát és az ezek közötti mély osztályellentéteket hangsúlyozta. Azt azonban a tévedés kockázata nélkül elmondhatjuk, hogy a XIX. század második felétől az agrártársadalomban bekövetkezett változások következménye a falusi társadalmi differenciálódás, szerkezeti átrétegződés volt. A faluszéli házakban lakó zsellérek, jobbágyok ivadékai, a néhány hold földön kínlódó törpebirtokosok alkották a helyi hierarchiában alullevők, a falu közéletéből kiszorítottak csoportját. Ezek a kategóriák csak kismértékben jogosultak a falu erdeinek, legelőinek használatára, nem dönthettek a

jövedelmek felhasználásáról. A gazdasági kiszorítottság mellé társult a társadalmi mellőzöttség: a hierarchiában fent levők és az alávetettek között láthatatlan társadalmi határok, válaszfalak jelölték ki a társadalmi pozíciókat.

A társadalmi egyenlőtlenség elemei nem az életformában, hanem a tulajdonlásban, a vagyoni-jövedelmi különbségekben, és a társadalmi kapcsolatokban keresendők. Az egészében szegényes Homoród menti falusi társadalmakban a nagygazdák ugyanúgy maguk dolgozták meg földjeiket – legfeljebb egy-két gazdasági szolgát alkalmaztak, vagy a munkacsúcsok idején napszamosokat fogadtak – mint a szegényebb rendűek. Ez utóbbiak, saját törpebirtokaik művelése mellett, ha nem szegődtek hosszabb időre városi, ipari munkára, sokszor napszamos munkát is végeztek a helyi nagyobb birtokosoknál.

Kétségtelen, hogy az alullévőkben a sérelmi élmények, a feltörekvés ambíciója cselekvés- és magatartásvezérlő tényezők voltak. Helyzetükben állandó a kompenzációs igyekezet, a felemelkedés, a kitörés vágya. Amikor a közéletben megjelent a társadalmi egyenlőtlenség megszüntetését hirdető, a sötét múltat tagadó és fényes jövőt ígérő politikai-hatalmi diskurzus, az önerőből felemelkedni képtelen társadalmi csoport számára egy csapásra valóságközelbe hozta a vágyott helyzetet. Egy akkor fiatal értelmiségi nő így emlékezik ennek az időszaknak székelődályai társadalmi viszonyaira: *A második világháború után keletről új szelek fújnak. A hazatérő foglyok hallgattak a negatív tapasztalatokkal, a tanfolyamot járt aktivisták először a meggyőzés félnkebb, tapintatosabb formáját használták, a brosúrák, az átszervezés előnyeit hangsúlyozták. Az emberekben mindig van egy tartózkodás az újjal szemben, de ez annyira új volt, és az eddigi életformától annyira eltérő, hogy a falu népét kategóriákra osztotta. A föld nélküli nincstelenség szerint: végre ütött az igazság órája. Nem lesznek gazdagok és szegények. Mindenki egyforma lesz a közös földtulajdon mellett. A közös gazdaságban már nincs helye a nagygazdák vezetésének. Elsőből lesznek az utolsók. Ez az új szellem rövid idő alatt szétszüllesztette a falu társadalmának egységességét, harmóniáját. Követői egyre lelkesebbek, hangosabbak lettek. A földtulajdonosok visszahúzódva, félénken várták a fejleményeket. Rövidesen a bőrükön érezték az új intézkedéseket: progresszív adózás, kvóta beadás formájában.*⁴

A falu társadalmának egységessége, harmóniája természetesen a „keletről” induló változások előtt sem létezett abban a formában, ahogy a szubjektív egyéni emlékezés sugallja. A társadalomkutatók munkáiból ismertek századunk első felének fejlődésben megrekedt, gazdasági, demográfiai gondokkal küszködő székely falvainak belső feszültségei.

A helyi képviselőtestületekbe a hatalom mellé szegődő új csoportok tagjai kerültek, akik ilyen léptékű társadalmi felemelkedésről azelőtt álmodni sem mertek. Ők lettek az új társadalmi rend felépítését tervező hatalom helyi megbízottai. Akárcsak a többi homoródmenti faluban Székelydályában is: *A falu vezetése, irányítása új emberek kezébe került. A nincstelen, vagy kevés földdel rendelkezők közül az értelmesebbje vette át az irányítást, aki fogékony volt az új eszmékre (...) nem a falu véleményét vették figyelembe, nem a falu választotta, mint a régi időkben a bíró urat, hanem a felső irányító szervek kiválasztották az erre alkalmas kádert, fentről javasolták, s a faluban a hangoskodók jóváhagyták. A földtulajdonos gazdák véleményének már nem volt helye.*⁵

A hatalom gyakorlásában való részvétel a helyi megbízottakban a hatalom birtoklásának hamis illúzióját keltette. A kirekesztettség, mellözöttség és sérelmek után az új pozíciókban lehetőség nyílt a gyűlölet, és a bosszúvágy, mindenekelőtt az irigykedő neheztelés kiélésére. Az új, hatalomra éhes társadalmi csoportok a falvakban, nem egyenlő viszonyokat, hanem a deklarált osztálygyűlölet szellemében új pozíciókat, új hierarchiát követeltek. A fenti emlékező szerint *a falu táborai között az ellentét csak fokozódott. Ezt a hirdetett új ideológia még szította is. Az osztályharc gondolatát a legszelídebb emberek is átvették s igyekeztek megvalósítani. Még a legjobb érzésű földnélküli emberbe is sikerült beleoltani a gyűlöletet, akik eddig a legjobb viszonyban voltak a vagyonnal rendelkező szomszédal, falusfelekkel, azok is az ellentáborban kígyókövet fújnak.*⁶

A hatalom melletti lojalitás, és elkötelezettség kifejezésére jó alkalmak voltak a szocialista ünnepek. Oklánd községben 1952-ben *május elsejét, a dolgozók szolidaritásának harci napjait ünneplik dolgozó népünk legjobb fiai, a piros könyv tulajdonosai. A kora reggeli órákban a falu lakosai a homoródkarácsonyfalvi fúvószenekar hangjaira ébrednek fel. Dolgozó népünk legjobb fiai összegyűlnek a községháza eleibe, elének-*

lik az Internacionálét. A községháza tornácáról különböző szónoklatok hangzanak el, méltassák május elseje jelentőségét, felhívást tesznek közzé az osztályharc fokozására, majd hadrendben felsorakozva, piros zászlókat lengetve amelyiknek a közepében sarló és kalapács díszel, elindulnak az utcákat összejárnival énekszóval és az előre kiosztott jelszavakat kiabálva. Amikor a mi házunk elé érkeztek egy női hang ezt kiáltotta: *Le a rémhürtesztő kulákokkal! Társai tapsolva ismételték: Le velük, le velük! Külön előjogokat élveztek a törvény előtt a piros könyv tulajdonosai, bármit elkövethettek a kulákokkal, mert a felelősségrevonás mindig elmaradt.*⁷

Akik nem tartoztak a „dolgozó nép legjobb fiai” közé, akiknek a háza előtt az ünneplők jelszavakat kiabáltak, azok zárt kapuk, ajtók mögött rettegtek. Homoródszentpálon 1952-ben már a kollektívet szervezték. Gábor Áron helybeli lakos a korabeli történésekre így emlékezett:^{7a} *Úgy meg volt ijesztve a nép ötvenkettőbe, mikor alakították a kollektívet, ha azt mondták volna a falunak, hogy bele kell szaladni a Homoródba, mindenki beleszaladt volna. Hát elvitték volt innen a szomszédból a legnagyobb gazda Szabó István, s annak a sógora Imre Pali a Duna-csatornához, a nép aztán meg volt ijedve, meg volt ijesztve erősen (...) Mikor volt a kollektív-avatás itt, a futball pályára mentek le menetben, hát úgy reszketett mindenki, mármint a kulákság, a kapukat bezártuk, itt a kapu nyílásán néztük, egy párt-elvtárs, idevalósi – zene-szóval vonult le a nép – de lekókadtt fejjel, nem énekelve – de az kiáltotta, hogy Éljen a párt, éljen a párt, éljen a Román Munkáspárt, és tapsoltatta a népet. Mi itt reszketünk a kapun belül. Nem mertünk a kapun kimenni egész nap, nehogy valami bajt csináljanak velünk.*

Itt mindenféleképpen meg kellett a kollektívet csinálni, mert Szentpál vezető község volt gazdaságilag akkor (...) Itt olyanok csinálták a kollektívet, akiknek három-négy hold birtokuk volt, s beálltak a pártba mindjárt az elején, gyűléseztek. Azt mondta az egyik asszony, itt a szomszédba lakott: miért kellett annyinak beállni a kollektívbe, úgy akartuk, hogy mi beállunk, a jó földeket elfoglaljuk, s azokon dolgozunk, a többiek aztán menjenek szerteséjjel.

A szocialista szektor alkalmazottai

A mezőgazdaság szocialista átalakítását sürgető propaganda a falusi társadalomban, az állami szocialista szektorban dolgozókat és a „magántermelőket”, a „gazdákat” különíti el. Az állami szektorba a néptanácsi, szövetkezeti alkalmazottak, begyűjtő intézmények helyi kirendeltségeinek alkalmazottai, a tanügyben dolgozók és a szocialista termelőszervezetek tagjai tartoztak. E kategóriákkal szembeni politikai elvárás a „világító fáklyaként” előlhaladás a pártfeladatok végrehajtásában, az állami kötelezettségek teljesítésében.

A helyi apparátusok élén a néptanácselnökök és titkárok álltak, e pozíciók betöltőinek fegyverviselési joguk volt.

A rajoni vezetés a helyi születésű néptanácselnökök leváltása után is gyakran bírálta a községek vezetőinek passzív magatartását a termelési tervek teljesítésében és az osztályharcban. 1954. aug. 11-én egy rajoni körlevélben megállapították, hogy „vannak községek ahol a kapálási munkálatokkal nagyon rosszul állnak (...) Ezen községekben nem a munkával van baj, mert a dolgozó parasztság lelkiismeretesen végzi feladatát, hanem a néptanácselnök elv. aki lebecsüli ezen fontos feladat fontosságát és az adatok összegyűjtését.”⁸ A bűnbakkeresés, a társadalmi csoportok szembeállítását a vezetési gyakorlat megszokott stratégiája.

Az osztályharcos szellemet, a társadalmi feszültségek szítását nemcsak a rajoni vezetés várta el, hanem a politikailag támogatott helyi társadalmi csoportok is. 1958. aug.28-án az Oklánd községi VB gyűlésen egy képviselő azért elégedetlen, mert „a néptanács VB elnöke magalkuvó magatartást tanúsított mint a V.B. elnöke a kulákok felmentése alkalmával, és nem követett el mindent annak érdekében, hogy az estleges VB tagot is leleplezze. Ennek következtében Oklánd községben az osztályharc nemhogy éleződött volna, hanem inkább meglazult, és azt mondhatjuk, hogy meg is szűnt jelen pillanatban.”⁹

A kor iratanyagában az állami alkalmazottak függőségi viszonyának változatos példáit találjuk. A hatalom az alkalmazottak rétegének helyzetét folyamatosan eszközként használja a mezőgazdaság szocialista átalakításában. 1954 májusában egy rajoni rendelet arról értesíti a községi néptanácsok végrehajtó bizottságait, hogy „ebben a hónap-

ban minden alkalmazott úgy a szövetkezetnél, mint a néptanácsnál 3 napi szabadságot fog kapni, abból a célból, hogy hozzátartozóit és szüleit meggyőzze a kollektív gazdaság felsőbbrendűségéről.”¹⁰

A hatalom a politikai propaganda támogatására, a hivatali feladatok körét rendkívüli módon kiszélesíti. A sajtórendelés pl. nem magánügy, hanem rajoni és községi VB intézkedések tárgya. 1954 decemberében egy rajoni körlevél utasította a községi néptanácsokat: „a végrehajtó bizottságoknak intézkedniük kell, hogy úgy a községi néptanácsok alkalmazottai, valamint a tantestület, szövetkezet és egyéb intézmények alkalmazottai az *Előre*, *Vörös Zászló*, *Tartós béke* stb. napilapokra minél nagyobb számban fizessenek elő.”¹¹

Az intézkedésnek feltehetően rövidtávú hatása volt, az újságrendelés egy év múlva újra rajoni rendelkezés tárgya: „néptanácsaink minden öntudatos dolgozója igyekszik munkáját nap mint nap megjavítani, hogy ezáltal is sikeresen hozzájáruljon Népköztársaságunk állandó erősödéséhez. Mindnyájunk előtt ismeretes, hogy a célkitűzésnek csak úgy felelhetünk meg, ha rendszeresen olvassuk a napi sajtót (...) A fentiek dacára azonban megállapítást nyert, hogy néptanácsaink dolgozóinak többsége nem előfizetője a központi sajtónak. Javasoljuk a városi és községi néptanácsok végrehajtó bizottságainak, hassanak oda, hogy beosztottaik legyenek előfizetői valamelyik napilapnak, mint *Scînteia*, *România Liberă*, *Előre*, *Steaua Roşie*.¹²

Forrásaink arról tanúskodnak, hogy az ötvenes évek falusi alkalmazotti rétegében, főként a férfiak között az ivás elterjedt szokás volt. E társadalmi jelenség megértésére törekedő szociálintropológusok és szociológusok elméleteinek egyik csoportja a szociokulturális rendszerre összpontosítja figyelmét, és összefüggéseket állapít meg „ennek a rendszernek valamely jellemzője vagy körülménye, és valamilyen viselkedési kategória előfordulása vagy gyakorisága között.”¹³ Egy másik elméleti megközelítés, a társadalmi körülményekből adódó feszültség szerepét nem tagadva, az adott társadalom, vagy kisebb közösség kultúrájában meglévő, ivást pártoló elemekre helyezi a fő hangsúlyt, megállapítva, hogy egyes kultúrákban elnézik, sőt ösztönzik pl. a férfiak kocsmai ivását.¹⁴

A homoródmmenti falvak korábbi évszázadainak számos történeti feljegyzése – pl. egyházi számadások – tartalmaznak utalásokat az

alkoholfogyasztás szokására ünnepek, hatósági látogatások, közmunkák alkalmával.

Vizsgálatunk területén társadalmi feszültség mint szociokulturális tényező és az ivást elnéző, pártoló beállítódás egyaránt jelen volt a társadalomban.

Lövétén, sőt a szomszédos falvakban ma is ismert a két világháború közötti időből az alábbi történet: egy idős, a mezei munkákban már csak módjával résztvevő gazda naponta látogatta a szomszédos kocsmát, ahol hitelbe fogyasztott, adósságát időszakonként törlesztette. Egy alkalommal a kocsmáros nem szolgálta ki arra hivatkozva, hogy az utolsó adósságtörlesztés óta már megitta egy ökör árát. Az idős ember kedvetlenül ment haza, felesége kérdésére előadta a kocsmában történeteket. Erre a feleség felpaprikázódva megjelent a kocsmában és leteremtette a kocsmárost, hogy már bizony az ő pajtájukban „nem egy, hanem két ökör van és még ilyen-olyan tinó-binók”, úgyszólván az ő emberétől ne tagadják meg a pálinkát.

Hogy a történet a vidéken széles körben fennmaradt, véleményünk szerint azzal magyarázható, hogy ebben a kultúrában a férfiak mértékletes alkoholfogyasztása társadalmi presztízszük eleme volt, és ezt a szabályt éppen a feleség – aki a mikrotársadalmi hierarchiában alul van – erősíti meg.

A nyolcvanas évek végén egy homoródalmási 60 éves férfi elmondta, hogy fiatal korában azokat a legényeket akik nem ittak „leszólták, azt mondták hogy smucigok, rosszfélék.”¹⁵

A magatartásbeli beállítódások és a társadalmi feszültségek – egymást erősítve – viselkedést meghatározó tényezők voltak.

Az alábbiakban a homoródmenti községi néptanácsok dolgozóinak és kollektivistáinak hivatali jellemzéséből közlünk részleteket, előrebocsátva, hogy nem válogatásról van szó. A néptanácsoknál hivatali feladatként készült egyéni jellemzésekben rendszeresen olvasható utalások az ivási szokásra – mint gyakori viselkedésmódra – feltehetően összefüggésben lehettek a kommunista embereszmény absztinens vonásával és a politikai retorikában gyakran hivatkozott kritika és önkritika szellemével. A személyi vonások hivatali bemutatása válaszként értelmezhető a hivatalos ideológiában terjesztett ideáltipikus kommunista jellem- és személyiségképre. Ezek a jellemzé-

sek oppozíciókból épülnek fel, minden társadalmi szereplő vélt vagy valós, pozitív és negatív tulajdonságai kerülnek párhuzamba. Lehet bármilyen jó munkaerő valaki, de a kor szellemének megfelelően okvetlenül kell legyenek hiányosságai is. A kommunista ideológia jellegzetessége volt a „dichotóm gondolkodás, a világ és a valóság ellentétes kettősségben való látása.”¹⁶

Úgy gondoljuk, hogy az alkalmazottak viselkedésében, gyakori ivási szokásaiban a „fent” és a „lent” közötti helyzetük feszültségeinek tünete tapasztalható.

Homoródszentmárton és Oklánd községek néptanácsi, szövetkezeti, tanügyi alkalmazottairól a helyi néptanácsoknál az alábbi jellemrajzok készültek. (Ezeket a bírálat és önbírálat szellemében készült jellemzéseket a községi VB gyűlésen olvasta fel a néptanácselnök az érintettek jelenlétében. Itt csak részletek közlésére van lehetőség):

H. P. „adóbeszedő elvtárs nagyobb hangsúlyt fektet az alkohol használatára, mint különböző adónemek beszédésére”;

K. G. állattenyésztési technikus „elvtárs súlyos hibája, hogy nagy mértékben használta az alkoholt, ami teljesen a munka rovására volt. Megtörtént az, hogy a munkahelyén ittas állapotban jelent meg, zavarta munkatársait munkájuk végzésében, figyelmeztetés után sem hagyta el az iroda helyiségét (...) Megtörtént az is, hogy K. elvtárs bevitte a bort és részegen összelocsolta a fontos aktákat és a személyzetet kizavarta az irodából”;

T. L. kollektor „hiányossága az, hogy igen nagy mennyiségben használja az alkoholt, és ezért elveszíti tekintélyét a dolgozók előtt”;

P. J. könyvtáros: „több esetben megtörtént, hogy az elvtárs ittas állapotban megy a könyvtárba, vagy egyáltalán oda sem megy”;

A fürdőgondozó elhanyagolja a fürdő rendes karbantartását, „ehelyett inkább a falu között bolyong céltalanul, inkább a korcsmát látogatja”;

V. A. „tanító elvtárs sok esetben megfélekedzik arról, hogy népnevelő tanító, használva nagyobb mértékben a szeszes italt, ennek következtében megtörtént az, hogy falusi dolgozókat bántott, többek között T. G. képviselő és VB tagot”;

K. Cs. felcser: „Magatartása egyáltalán nem felel meg társadal- munkarendjének. A dolgozókkal szemben olyan kijelentéseket tesz ami nem illik egy művelt emberhez. Az elvtárs sokkal közvetlenebb kell legyen a dolgozókkal szemben, és az alkohol használatát csökkentse a minimumra amelyen keresztül vissza tudja szerezni a tekintélyét a dolgozók előtt.”¹⁷

Hasonló kritikák hangzottak el a községi VB gyűléseken is: „R. V. hozzászólásában felhívja a kollektor elvtárs figyelmét, hogy amikor hivatalos ügyben terepen tartózkodik lehetőleg kerülje a szeszes italok fogyasztását, s ittas állapotban ne tartózkodjék a dolgozók között...”;

G. K: úgy vélekedik, hogy „B. elvtárs a feladatának eleget tesz, de vannak olyan egyének akik igyekeznek befolyásolni a kollektort, és ezért arra törekednek, hogy leitassák”¹⁸;

„B. J. adminisztrátor munkaidő alatt a kocsmában iddógált s onnan ittas állapotba visszatérve az iskolához elvtársiatlan magatartást tanúsított a munkatársaival szemben.”¹⁹

1959 nyarán az egyik homoródmonti község néptanácselnökének leváltásakor a Rajoni Szervezési Osztály Személyzeti osztályfőnöke hibaként azt rója fel, hogy az elnökkel „többször megtörtént, hogy a kocsmában iddógált, és úgy ittas állapotban adott utasításokat az alkalmazottaknak, vagyis irányított. Nem ment el a Rajon által Szentpálon szervezett gyűlésre sem, félrevezette a titkárhelyettes elvtársnőt, akinek azt mondta, hogy Szentpálra a gyűlésbe megy, és az alsó malomba egész nap mulatott.”²⁰ A Rajoni Szervezési Osztály főnöke ugyanakkor javasolja, hogy Sz. I. és F. N.-t is „szankcionálni kell azért, mert 27-én reggel a kocsmában énekeltek ahelyett hogy munkájuk elvégzése után néztek volna. Ezután a Pártbizottságnak minden dolgozóról kell tudjon, aki nem él tiszta életet annak nincsen mit keressen a vezető posztokban, azokat a párt nem tűri soraiban, leváltsa, még a Miniszterek között is voltak olyanok, akik nem dolgoztak rendesen és leváltották.”

A néptanácsok és a különböző gazdasági javakat elvonó intézmények alkalmazottait a leggyakrabban a teljesítetlen begyűjtési tervek miatt bírálták. 1958. december végén a homoródszentmártoni VB szigorú feladatként rótta a községi adószedőkre az adóhátralékosok kimutatásának elkészítését és behívását, de amint később megállá-

pítják a VB gyűlésen, a kapott feladatokat „egyik sem hajtotta végre.” Ekkor elhatározzák, hogy a feladat végrehajtásának nyomon követésére felelősöket, ellenőröket neveznek ki. A következő gyűlésen azonban már más prioritások vannak, az adószedők mulasztásaira nem térnek vissza.²¹

A kollektorok, adószedők, szövetkezeti alkalmazottak, a maguk során a begyűjtési tervek alacsony százalékban történő teljesítéséért gyakran a helyi képviselőket, párttagokat okolták, mert „nem adták meg a kellő segítséget”, sőt „ők maguk is hátrálékosak”, „nem járnak élen” a beszolgáltatásokban. Mindenki megtalálta a környezetében, vagy a felettesei között a felelősöket, akikre hárítani lehet a teljesíthetetlen feladatok okait. A párt iránti elkötelezettséget mutatni kell, mindenkinek egzisztenciális érdeke, hogy fenntartsa a megfelelő látszatát.²² A kommunista önkritika szellemében elhangzott megrovásokat – mint fennebb említettük –, a VB gyűléseken, az érintettek jelenlétében olvasták fel. Ezek részéről ezután rendszerint az önfeloldozás mozzanata következett: a megkritizáltak felszólalásaiban visszatérő séma: „ami a kritikát illeti, elfogadom mivel valóságos.”

Nemcsak a hivatalos intézmények alkalmazottait, de a szocialista szektor termelőit, a kollektív gazdaságok és társulások tagjait is, pozitív tulajdonságaik mellett hiányosságok sorozata jellemezte. Akinek nincs személyes mulasztása, hiányossága, bírálható családtagjai miatt. Az alábbi személyiségjegyekkel – hivatalos ideológiai szempontok alapján – a lövétei kollektivistákat címkézték:

F. A.: „fáradságot nem ismerve éjjel, nappal feladatának eleget tett, ellenben vannak hiányosságai is, például nagyon ideges, néha goromba a tagokkal szemben és több esetben szektálisan dolgozik, mintha egyéni gazdaságban volna.”;

K. B.: „mint a kollektív gazdaság raktárnoka és pénztárnoka munkáját elvégezte, valamint a gazdaságban is jó munkaerő, de hiányossága az, hogy van egy kevés idegessége, ami sokszor a munkarovására is megy; és máskor pediglen kényelmes, és kényelmességével sokszor úgy az iroda munkáját, mint a gazdasági munkát és az öngazdálkodást hátrányolja”;

L. M.: „nagyon szorgalmas és gondos a munkák elvégzésében, hiányossága az, hogy az elvtársnő nem elég határozott, könnyen lehet

hajtogatni, hol ide, hol oda. Az elvtársnő ezen hiányosságát számolja fel, és a jövőre nézve legyen, határozottabb”;

K. M.: „munkáját elvégzi, ellenben gyengesége, hogy nem elég határozott, bátortalan női szokása van. Kérjük, hogy az elvtárs a jövőben ezen hibáit küszöbölje ki”;

O. G.: „Hiányossága, hogyha pénze van, több alkoholt használ mint amennyit kellene, és ezen keresztül dorgálja a kollektív vezető embereit; azon kívül családját is üldözi, ami nem egy kollektív taghoz illik”;

P. A.: „politikai téren a segítséget megadta (...) Hiányossága az, hogy néha durva a tagokkal szemben és túl erélyes”;

M. G.: „nagyon jó munkaerő a gazdaságunkban családjával együtt, ellenben felesége túl anyagi, nincs megelégedve az anyagi javakkal, és másokat szeret bírálni és saját magát dicsérni”;

K. F.: „amikor dolgozik jó munkát végez, ellenben az év folyamán kevés munkaegységet teljesített”;

S. M.: „Jó munkái mellett hiányossága az, hogy nincs megelégedve a kapott javakkal, állandóan alattomban panaszkodik, ami nem szép egy kollektív tagtól”;

A. F.: „őszinte, odaadó munkát végez öreg létére, ellenben hiányossága az, hogy goromba a tagokkal szemben”;

N. G.: „alapos munkái mellett vannak hiányosságai, nem fordít elég gondot a rábízott feladatokra, úgymint állatra és szerszámokra, ahol kapja ott hagyja, nem kezeli rendesen, nem mindenkor pontos a munkában való pontos megjelenésben.”²³

Az idegesség, határozatlanság, kényelmesség, anyagiasság, a közös javak hanyag kezelése, rendetlen családi élet nem lehet jellemző vonása a szocialista társadalom tagjának. Ennek az embertípusnak „kölcönös tiszteletet kell tanúsítania a társadalmi és családi viszonyokban, magatartását becsületesség, őszinteség, erkölcsi tisztaság, egyszerűség, és szerénység, valamint az igazságtalansággal, lustasággal, becstelenséggel, kapzsisággal szembeni kérlelhetlenség kell hogy jellemezze (...) Az új embertől idegen az individualizmus, az önzés, az egyéni és a közösségi, társadalmi érdekek szembehelyezésére irányuló törekvés (...)”²⁴

Tantestület

A helyi néptanácsok keretében tanügyi- és kultúrügyosztályokat szerveztek. Az iskolaigazgatók a vezetésük alatt álló intézmény tevékenységéről a néptanácsi szesszióüléseken számoltak be. A néptanács VB rendelkezési hatáskörét a tanügyben dolgozók tevékenysége fölött többször is szabályozták.

A politikai vezetés szemléletében az oktatási tevékenység összekapcsolódott „a társadalom szocialista szervezésének feladatával”. Az ország tanitóságának feladata ebből következően az, hogy „felvilágosítsa a dolgozó parasztságot a mezőgazdaság gépesítésének, a földtársulásokban való közös megmunkálásának előnyeiről, a kollektív gazdaságok felsőbbrendűségéről (...) harcra kell mozgósítania a szegény és középparasztságot a kulákság, a dolgozó parasztság kizsákmányolója, ellen.”²⁵

A rajoni és helyi néptanácsok viszonyának tárgyalásakor utaltunk a vertikális függőségi viszonyban uralkodó kommunikációs formákra. Ezek egyik legfontosabbika volt a néptanácsok havi jelentése, ebben külön fejezet informálta a feletteseket a politikai, gazdasági beavatkozásokkal szembeni nyilvános viszonyulásokról. „Ellenséges megnyilvánulást észleltek-e?” – kérdezik a rajoni ügyosztályvezetők az ünnepekről, gyűlésekről készített jelentésekre felszólító utasításokban. Az értelmiséggel szembeni gyanakvó beállítódásából következően, a hatalom a néptanácsi tisztviselők és a tanügyi dolgozók magatartását kitüntetett figyelemmel követte.

1951 folyamán a Homoródalmási Néptanács VB jelentéseiben az „államapparátusban dolgozó tisztviselők magatartása”-ra vonatkozó kérdésre így válaszoltak:

Május 24: „A néptanácsnál lévő tisztviselőké jó. Az iskolánál levőké szintén kifogástalan, de állandó ellenőrzést kíván munkájuk, mivel községünkben 3 kulák tanító van kinevezve. Munkájukat kifogástalanul végzik. Ellenséges megnyilvánulást nem észleltünk.”

November 24: „A tantestületnél egy kulák tanító van feleségestől. De munkáját becsületesen elvégzi, állandó ellenőrzés alatt van.”

December: „A néptanácsnál működő tisztviselőké mind jó, az iskolánál lévő tantestületi tagoké szintén jó, kivétel egy pár kulák, akik

szintén kötelességüket rendesen elvégzik, sőt még jobban mint a többiek, de munkájuk állandó ellenőrzést kíván.”²⁶

A politika illetékessége a családi kapcsolatok, kötelezettségek meghatározására is kiterjedt. A tehetősebb gazdarétegből származó tanítókat gyakran küldték munkahelyeikről fizetett szabadnapokra, hogy szüleiket győzzék meg a kollektív gazdálkodás előnyeiről,²⁷ vagy „hogya segítséget adjanak szüleiknek” a tervek teljesítésében. 1954. november 4-én egy fiatal tanító az alábbi utasítást kapta a rajoni meghatalmazottól:

„A Rajoni Néptanács Végrehajtó Bizottságától

Gábor Áron
Homoródalmás

A rajoni Néptanács határozata alapján értesítjük, hogy haladéktalanul menjen homoródszentpálra azért, hogy adjon segítséget a szüleiknek, akik az őszi vetési tervüket alig 10%-ban végezték el idáig. Egyben felhívjuk a figyelmét, hogy segítse vetőmaggal is, mivel szülei azzal sem rendelkeznek megfelelő mennyiséggel.

Rajoni meghatalmazott: D. A.”

A falusi tanügyi alkalmazottak feladatait egy tartományi ellenőrzés nyomán, az 1955. augusztus 30-án kelt rajoni körlevél az alábbiakban határozta meg: „A tartományi néptanács ellenőrző munkája során megállapította, hogy egyes községi néptanácsok nem tartják tiszteletben a Minisztertanács 1389 sz. határozatát, ami a tanítók iskolán kívüli tevékenységét szabályozza, hanem különböző megbízásokat adnak, mint pl. éjjeli őrség, telefonszolgálat, adatgyűjtés, lakáshasználat-felmérés. A tanító feladata: a gyermekek kommunista nevelése, a szülők körében végzett pedagógiai propaganda, az analfabetizmus felszámolása, a falu és a város kulturális munkájába való bekapcsolása. Iskolán kívüli feladatok: a párt és kormányhatározatok (elsősorban a mezőgazdaság szocialista átalakítására vonatkozóak) népszerűsítése az összes dolgozók között, összekötve ezt a propaganda és felvilágosító munkát a gyermek, a szülők és a falu összes dolgozói között folytatott nevelő munkával (...) Személyi feladatot csak mint politikai párt, tömegszervezet tagjai, vagy mint községi néptanácsi képviselők kap-

hatnak. Tanügyi kádereknek feladatot az illetékes néptanácsok adhatnak – a tanügyi osztályon keresztül, míg a különböző kulturális gazdasági szervezetek csak a tanügyi osztály írásbeli engedélye alapján adhatnak feladatokat a tanítóknak.”²⁸

Egy év múlva 1956. július végén ugyancsak a fenti rendelkező intézmény „a tanügyi tevékenység megjavítása érdekében az alábbi tevékenységeket rendeli el: A tanügyi káderek az IMSz szervezettel együtt szervezzék meg a kalászyűjtést, a szérűkön szervezendő politikai tevékenységbe vonják be a tanügyi kádereket is, legalább 2 hetente tartsák meg a kulturotthonokba, a mezőgazdasági kampánnyal kapcsolatos kiértékelőt. Ebbe a munkába vonják be a kulturotthonok igazgatóit, a tantestület tagjait. A végrehajtó bizottságok elnökei, titkárai az iskolák igazgatóival karöltve ellenőrizzék a tanügyi káderek nyári tevékenységét, és észrevételeiket jegyezzék be az erre a célra felfektetett naplóba.”²⁹

A rajoni utasítás szerint, más alkalmazottakkal együtt a tanítók feladata is csépléskor a dolgozók szórakoztatása a szérűkön: „pihenő időkben művészbrigádokat kell felhasználni, akik szórakoztatják a dolgozókat. A művészbrigád legtöbb 6 személyből áll és rövid monologokat, dialogokat, szavalatokat, ének és zenekari számokat ad elő. A brigádba bevonandók a néptanács, szövetkezet, iskolák alkalmazottjai, tanítók, tanárok, diákok, pionírok, iskolások.”³⁰

Nem sikerült adalékokra bukkanunk a szérűkön „pihenő időben” zajló szórakoztató művésztevékenység konkrét, idő- és térbeni paramétereivel leírható formáira vonatkozóan. Elképzelhető, hogy a helyzet groteskségét érzékelő helyi vezetők nem erőszakolták a rajoni utasítások végrehajtását. Az agitációs munka kimerült egy-egy sebtében ácsolt díszkapu és a szérűkre kiszállított „vörös sarok” létrehozásában.

Az iratanyagok tartalmából arra következtethetünk, hogy nem volt tervezhető, kiszámítható feladat-meghatározás, hanem az éppen aktuális szituációnak, prioritásoknak megfelelő feladatok új szempontok szerinti szüntelen újradefiniálása volt általános.

1958 nyarán tartományi döntés tárgya volt a tanügyi káderek nyári szabadságának beosztása. A MAT Néptanács VB a községi néptanácsok elnökeivel a nyári tömegnevelő munka megszervezését sürgető

körlevélben a tanügyben dolgozók feladatairól a következőket közölte: „Több helyen indokul hozzák fel, hogy a tanügyi káderek szabadságolása miatt a kulturális tevékenységet a nyár folyamán be kell szüntetni. *Ez a felfogás helytelen és nem elfogadható*, mert a tanügyi káderek szabadságolását meg lehet és meg kell szervezni oly módon, hogy minden helységben a nyár folyamán jelen legyen 1-3 tanerő.

A nyári kultúrmunka folytonosságának biztosításáért elrendeli: minden községben a néptanács végrehajtó bizottsága 1958. jún. 15-ig az iskolaigazgató szabadságolási javaslata alapján jóváhagyhatja a tanerők nyári tevékenységét, figyelembe véve a következőket:

- a) államrendszerű továbbképzés
- b) szaktanfolyamok
- c) művészeti csoportok felelőseinek tanfolyama
- d) pionír és iskolatáborok
- e) egyetemen vizsgázók
- f) pihenőszabadság

A fentiek alapján a szabadságokat úgy osszák be, hogy a nyári hónapokban augusztus 31-ig minden községben lehetőleg 1-3 tanerő állandóan tartózkodjék állomáshelyén. A községben tartózkodó tanerők az igazgató irányításával és ellenőrzésével készítsenek egyéni rész munkatervet, amely napokra tartalmazza a kultur-nevelőmunka, valamint az iskolai tevékenységet. Minden tanerő a nyár folyamán egyéni tevékenységi naplót vezet, amit az illetékes ellenőrző szerveknek köteles bemutatni. Minden iskolaigazgató köteles 1958. VI 15-ig átadni a néptanács végrehajtó bizottságának a szabadságolási grafikonot. A néptanács végrehajtó bizottságának elnöke gondoskodik arról, hogy a községben maradt tanerőket kimondottan iskolai és kultur-nevelő munkára használhassák, nem pedig más jellegű irodai, vagy statisztikai munkák végzésére.”³¹

Ugyanez év szeptemberében a községi néptanácsok elnökeinek és iskolaigazgatóknak a rajoni utasítás szerint a következő határidős feladatokat kell teljesíteniük: „Gondoskodjanak, hogy az első iskolai napot emlékezetessé tegyék. Az első tanítási napon minden iskolába ünnepeljék a tanügyi reform fennállásának 10. évfordulóját. Ismertessék a 10 év alatt elért eredményeket, készítsenek kiállítást, grafikon-

kat, amelyek tükrözik az elért eredményeket. A napot kezdjük zenés ébresztővel, vidáman köszöntsék az iskolába menő I. osztályosokat. Mindent kövessenek el, hogy ez a nap a szülők, a gyermekek, a dolgozók hagyományos ünnepévé váljék.”³² Alig kezdődik meg az iskolai év, szeptember 18-án a Rajoni VB közvetíti a CEC takarékosági mozgalom támogatására vonatkozó tartományi rendeletet, amely a „néptanácsainkat direkt felelőssé teszi a CEC terv teljesítéséért”. Ebben a felelősségben a tanügyi dolgozóknak is osztozniuk kell: „Minden egyes néptanácsi, tanügyi, stb. alkalmazottnak rendszeresen takarékoskodónak kell lenni, jó példával elől járnia a CEC takarékosági mozgalom megszervezésében.”³³

Látható, hogy ez a beszédmód „olyan módon szervezi a cselekvéseket, hogy beszűkíti a lehetséges valóságokat, mert cselekvésre orientált, állandóan nyílt vagy rejtett vitát folytat más lehetséges és kívánatos értelmezésekkel és orientációs utakkal.”³⁴

A politika illetékessége tehát a takarékoskodástól az ünnepi vidámság elrendeléséig, a pihenőszabadság időpontjának kijelölésétől a családi kollektív szervezésig terjedt. Az állam munkaadói helyzete a társadalom feletti ellenőrzésben azt jelentette, hogy „a totalitárius államnak [az erőszaknál – O. S.] sokkal hatékonyabb fegyverek állnak a rendelkezésére: minden állampolgár az alkalmazottja és semmiféle problémát nem jelent föl-le mozgatni őket az ösztönök skáláján – megjutalmazva a jókat és megbüntetve a rosszakat. Ez a lehetőség egy tökéletesen modern fegyver.”³⁵

Ifjúság

*„Fáradhatatlanul hirdetjük pártunk és kormányunk lenini nemzeti politikájának alapelveit, szívós kitartással a szocialista hazafiság és proletár nemzetköziség szellemében neveljük az ifjúságot, s ezzel – nemzetiségre való tekintet nélkül erősítjük a fiatalok harci egységét a párt zászlaja alatt” – mondta 1956 nyarán a pártfőtitkár.*³⁶

A két Homoród mentén az ifjúságot a politikai szónoklatokban hangoztatott „forró tettvágy és izzó lelkesedés”-sel ellentétben, a politikai célokkal szembeni passzivitás, engedetlenség jellemezte: mindenképpen ki szeretett volna bújni a szigorodó felügyelet alól.

Homoródalmás község előljárósága 1948. június 15-én Oklánd járás főszolgabírójának a következő jelentést küldte: „Miután a sorozás után az ifjúság már a második táncot rendezi engedély nélkül, annak ellenére hogy annak megtartására engedélyt nem kértek, sőt egyenesen a Főszolgabíró úr rendelete ellenére és a községi előljáróság tiltakozására tették, kötelességemnek tartom a hivatal tekintélyének megóvása érdekében a Főszolgabíró úrnak jelentésemet megtenni, s ezúttal némi neheztelést fejezni ki a csendőrség iránt aki az ügyeket hanyagul és nemtörődömséggel teljesíti.”³⁷

A fő tevékenységi terület, ahová a politikai vezetés a fiatalokat a termelőmunka mellé bevonná az a kultúr munka. Ennek tartalma a falusi fiatalok esetében is, akárcsak a tanítókéban, a szocialista mezőgazdaság felsőbbrendűségének hirdetése. 1953 nyarán rajoni utasítás tudatja a községi vezetőkkel, hogy „a munkahelyen történő olvasásokat és a könyvtár kezelését a könyvtárosok, a tanítók, a szabadságon lévő diákok néptanácsi és szövetkezeti alkalmazottak végzik, akik egyben agitációs munkát is fejtenek ki. A szerűn történő kulturális és agitációs munkába különösképpen be kell vonni a szabadságon lévő diákokat, akiknek a kulturális munkában való bekapcsolódását a néptanács kell igazolja a vakáció befejezésével.”³⁸

A fiatalok a vakáció idejére kirótt kulturális feladatokért nem lelkesedtek. Homoródalmáson a helyi vezetőknek nem sikerült az ifjúság mozgósítása: „Kultúr munka téren szintén nagy hiányosság van, a legnagyobb baj az, hogy az ifjak nem akarnak bekapcsolódni a munkába, egyáltalán még arrafelé sem mennek, hogy egy rövid színdarabot, vagy valamit tanulnának. Erre föl a kultúrbizottság azt az intézkedést fogantatosította, hogy addig, amíg komolyabb munkához nem fognak, addig nincs táncengedély. Ezzel még nem oldottuk meg a kérdést, hanem arra kérjük a képviselőket, hogy legalább ők gyermekeiket elsőnek kötelezzék, hogy pontosan eljárjanak a gyűlésekbe, legyenek példaadói a többi ifjaknak, mert addig amíg a mi gyermekeinket sem tudjuk bekapcsolni a munkába másokat még nehezebben.”³⁹

A politikai hatalom lankadatlan lelkesítő propagandája ellenére a homoródszentmártoni VB gyűlésen is azt kellett megállapítani 1957 nyarán, hogy a község ifjúsága el van maradva a „körülötte folyó művelődési forradalomtól, tudomást se akar szerezni róla.”⁴⁰ Egy

falusi kultúrigazgató a néptanácsi ülészakra készített jelentésében a „kultúrszínvonal” emelésének akadályát az alkoholizmusban látta: „Sokszor elgondolkozom azon, hogyan lehetne a mi népünket is arra a kultúrszínvonalra emelni, mint amilyen kultúrszínvonalon állanak a keleti és északi népek (...) Minálunk ez csak eljövendő álmom mindaddig, amíg a szeszfogyasztás káros hatásáról meg nem győződik népünk. De hogy győződjön meg, amikor nem is akar meggyőződni, hiszen minden előadásnak, ünnepségnek a vége egy nagy ivászat, duhajkodás, sokszor veszekedés és verekedés. Vannak akik azt mondják, sokkal jobban lehet mulatni jó bor, jó ital mellett, mint anélkül. Egyik-másik szereplő a bátorságot az italból meríti, de az is megtörtént velem, hogy egyik szereplőm addig merítette a bátorságot, hogy végül nem tudott szerepelni olyan részeg volt. Sokszor a szereplők a jövedelmet megisszák, sőt a legtöbbször csak azért szerepelnek, hogy ihassanak, másképp nem lehet rávenni a szereplésre. Nagyon sok kuturigazgatónak ezzel kell szembehelyezkedni, s a kulturális tevékenység így is kevés, az eredmény sokszor semmi.”⁴¹

Homoródszentpál község falvaiban is hasonló lehetett a fiatalok beállítódása a kultúrmunka és a multság viszonyának kérdésében, ha a községi vezetők utasították „a kulturothton igazgatókat, hogy a multság alkalmával minden esetben megfelelő kulturális műsort állítsanak össze, mely hozzájárul a falu kulturális színvonalának emeléséhez, és foglalkozzanak az ifjúsággal olyan értelemben, hogy meggyőzzék a kultúrmunka fontosságáról, ne csak a multságot tartásuk szem, előtt mint a múltban.”⁴²

A szocialista termelési mód felsőbbrendűségét hirdető propaganda egyik formája a szocialista és a magánszektorhoz tartozó települések közötti „kultúrserere” volt. A Rajoni Kultúrügyosztály gyakori utasításokban szorgalmazta a kollektivizált vagy társultan gazdálkodó falvak „művészbrigádjainak” látogatását a környék magángazdálkodást folytató falvaiba.

1958 januárjában a bányiakkal megtörtént, hogy „kulturserere indultunk Kénosba vasárnap, de sajnos nem fogadtak”⁴³ – méltatlankodik jelentésében a kultúrigazgató, majd azzal folytatja, hogy „a bányi ifjúságot már hat éve neveli és annyi eredményt ért el, hogy most már nem bicskázák meg egymást (...) A kocsmaengedélyt vonják vissza

Bágy falutól, mert az ifjak berugnak és nem lehet velük bírni.”⁴⁴ A jelentésből az is kiderül, hogy a hatékony ünnepi kultúrmunkát hétköznapi hiányosságok is akadályozták: „a kulturotthonban pad nincsen mert elvitték a kocsmába”.

Az ifjúság alkohollal kapcsolatos attitűdjét vizsgáló lengyel szociológiai kutatás megállapította, hogy az ivás mennyisége lényegesen összefügg a fiatalság társadalmi beilleszkedésével, ugyanilyen fontos tényező a társadalmi részvétel mértéke. Minél nagyobb társadalmi érdeklődést mutat a fiatal (részvétel társadalmi munkában, kulturális, sporttevékenységben), annál kevesebb az alkoholfogyasztás. A kutatás következtetései szerint, a fiatalság ivási okai közül egyik leggyakoribb a frusztrációs motívum: „a bajok elfelejtése céljából isznak.”⁴⁵

A fiatalok túlzottnak minősített alkoholfogyasztása korszakunkban, akárcsak az alkalmazottak esetében a társadalmi feszültségek tüneteiként értelmezhető.

A „kultúr színvonal emelése” az új világszemlélet terjesztését, elfogadtatását jelentené. A hagyományos szocializációs minták azonban tovább élnek a fiatalok körében: „Az ateista nevelés terén hiányosságok vannak Remete és Bágy faluban, hol még a pap tartja a kezében az ifjúságot. Ezen helyiségekben mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy ne a templom felé, hanem a kulturotthon felé közeledjen az ifjúság.”⁴⁶

Az ötvenes évek végétől egyre hangsúlyozottabban jelentkezik az oktatással, ifjúsággal foglalkozó politikai beszédekben a nacionalizmus, sovinizmus elleni harc hirdetése.

„A népi demokratikus rendszerben az iskola hatékony eszköze annak, hogy a különböző nemzetiségekhez tartozó fiatalok közelebb kerüljenek egymáshoz, hogy felszámoljuk a kizsákmányoló osztályok által szított nemzeti elszigetelődési törekvéseket (...) Arra kell törekedni, hogy minden egyes helységben valamennyi nemzetiség gyermekei egységes iskolákban együtt tanuljanak, arra van szükség, hogy valamennyi nemzetiség munkásai közösen folytassák a proletár iskolapolitikát (...) A múltban a burzsoázia és a földbirtokosság nemzeti elnyomó politikájával a sovinizmus és a nacionalizmus mérgét hintette el.”⁴⁷

A tartományi és rajoni közvetítéssel a községi néptanácsokhoz is eljutó új nevelési szempontok rövidesen a falusi tanítók, kultur-

igazgatók jelentéseiben is tükröződtek. 1960 májusában Homoród-szentmárton községben megállapították, hogy „egyes falvakban még élnek a nacionalizmus és a sovinizmus csirái az ifjuság körében, amely főleg a sorozások és a bevonulások alkalmával nyilvánul meg a Horthy fasiszta nóták éneklésében. Ezen kívül még más burkolt formában is létezik, főleg a bányai ifjúságnál. Ezen a téren az a feladat, hogy a tanügyi kádereink, képviselőink a párttagokkal az élen fokozzák éberségüket, hogy kellőképpen el tudjanak bánni azokkal, akik még napjainkban is megpróbálják megmételtyezni ifjúságunkat a nacionalista, sovinszta eszmék terjesztésével.”⁴⁸

A sovinizmus elleni harc hirdetésével párhuzamosan egyre hangsúlyozottabban előtérbe kerül a román nyelv oktatásának fontossága a székely falvakban: 1955 januárjában a Rajoni VB utasította a helyi néptanácsokat, hogy „a 14-21 éves korú ifjak részére azonnal be kell indítani a román nyelvű tanfolyamokat, hogy az ifjuság számára lehetővé tegyék a román nyelv elsajátítását. Tananyagról, előadásról a rajoni tanügyi osztály gondoskodik. A mozgósításért a helyi néptanács végrehajtó bizottsága felel, amelyek kötelesek kérni az alapszervezetek és az IMSz szervezetek segítségét – Állandó feladat. Felelnek a községi néptanácsok végrehajtó bizottságai és a rajoni tanügyi osztály vezetője.

A tanügyi osztály köteles olyan intézkedéseket tenni, hogy megjavuljon a tanulók anyanyelvi, román nyelvi és mezőgazdasági ismeretek oktatása. Ezért fokozni kell az irányító és ellenőrző munkát. – Állandó feladat. Felel: L. D. rajoni képviselő.

A tanügyi osztály és a tanítók fordítsanak nagyobb gondot a tanulók hazafiasság és proletár nemzetköziség szellemében való nevelésre, a miszticizmus elleni küzdelemre, a román és együttélő dolgozók testvéri összefogásának elmélyítésére. – Állandó feladat. Felel: B. B. rajoni képviselő.”⁴⁹

1960-tól a magyar tannyelvű általános iskolák VII. osztályában román nyelven tanítják a történelmet és földrajzot. 1962. januárjában a tartományi pártkonferencián elhatározták, hogy „az iskolák oktató-nevelő munkájának megjavítása érdekében, a tartományi néptanács intézkedni fog az oktató káderek, elsősorban a román nyelvet, a

történelmet, számtant és fizikát előadó tanszemélyzet ismereteinek tökéletesítésére.”⁵⁰

A legitimálni kívánt politikai mechanizmus mellett a legmagasabb politikai fórumokról sulykolt ideológiai irányvonal közvetíti a politikai-társadalmi elvárásokat. Ez kívülről érkező érdektulajdonítást, a valóságos viszonyoktól eltérő, ideológiailag értelmezett problémavilágot jelentett. A RMP III. Kongresszusán a pártvezető kijelentette, hogy a „párt és tömegszervezeteknek, az ifjúsági és nőszervezeteknek ösztönözniük kell a falusi dolgozók szocialista öntudatának növekedését és a kollektivista szellem kialakulásának folyamatát, fokozott mértékben kell terjeszteniük a kultúrát, mégpedig az új, szocialista falu követelményeinek és szükségleteinek megfelelően (...) Fáradhatatlanul szembe kell szállni a liberalizmus, a polgári objektivizmus, a nacionalizmus és a sovinizmus megnyilvánulásaival.”⁵¹

A társadalmi élet politikacentrikus szervezésének része volt, hogy tiltották a szombat-vasárnapi vallásórákat, az iskolásoknak vasárnap délelőtti foglalkozásokat szerveztek: filmvetítés, könyvismertetés, forradalmi énekek, dominó, kollektív rádióhallgatások töltötték ki ezeket a programokat.

A kollektivizálási kampány gazdasági terhei, az intenzív iparosítás, az iskola révén történő mobilitási lehetőségek a homoródminti falvakban a mezőgazdasági termelőmunka társadalmi megbecsülésének csökkenését jelentették. 1960 nyarán a homoródszentmártoni VB gyűlésen az iskolaigazgató szerint a „legnagyobb nehézségekkel a mezőgazdasági szakiskola tanulójának beiskolázásánál találkoztunk, amelynek az az oka, hogy úgy a szülők, mint a tanulók lebecsülik a mezőgazdasági szakmát. A mi mezőgazdasági iskolánk arra van hivatva, hogy megfelelő kádereket képezzen a fejlődő mezőgazdaság számára. A VII. osztályt végzett tanulók inkább elméleti vagy más szakmai iskolákba mennek, minthogy mezőgazdasági iskolákba iratkoznának be.”⁵²

A mindennapi élet és politikai szféra közvetlen kapcsolatba került egymással. A politika illetékes volt a pályaválasztás irányításában éppúgy, mint a fiatalok személyközi kapcsolatainak alakításában: „a kollektív gazdaságok és társulások fiataljainak nem szabad elszigetelődniük a többi falusi ifjútól, hanem ellenkezőleg, baráti kapcsolatokat kell fenntartaniuk velük” – jelentette ki a pártvezető.⁵³ Nemcsak a

fiatal alkalmazottakat – főleg a tanügyben dolgozókat –, a középiskolás diákokat is bevonták a mezőgazdaság szocialista átalakítását erőltető propagandába. A családi kapcsolatok átpolitizáltsága még élénken él a korszakot átélő egyének emlékezetében: „Szeptemberben elmentünk a keresztúri gimnáziumba, de ha csak lehetett november 7. körül haza kéreztünk. Ilyenkor apám mindig gyanakodva fogadott, mit keresek otthon, miért mentem haza, agitálni küldtek?”⁵⁴

Az állampolgárok joggal érezhették úgy, hogy a hatalom mindenütt jelen van: „a politika Damoklész kardjaként lebegett fejük fölött.”⁵⁵ A politikai befolyásolás egy másik eszköze az ún. tömegmozgalmak, mint pl. a nőmozgalom irányítása volt.

Nőmozgalom

A homoródmenti falvakban a nőmozgalmat a Rajoni Nőbizottság és a községi néptanácsok keretében szervezett helyi női bizottságok kezdeményezték. E szervezetekben a fentről meghatározott tevékenységek végrehajtásának erőltetésében egyik gyakran használt eszköz a *versenykihívás* volt. 1954 szeptemberében a Székelyudvarhely Városi Néptanács mellett működő Nőbizottság a „Nagy Októberi Szocialista Forradalom 37-ik évfordulója, valamint a RMP Kongresszusa Tiszteletére” a következő tevékenységi területeken hívta versenyre a rajon összes női bizottságait: a pártkongresszus irányelveinek feldolgozása, olvasóköri szervezése, gyermekek beiskolázása, az összes „becsületesek dolgozók mozgósítása az állam iránti hazafias kötelezettségek teljesítésére (állami adó, hús, tej, gyapjúbeadás), az őszi vetési kampány befejezésére, az állattenyésztés fokozására, fajállatok tenyésztésére, minél több baromfi és nyúltenyésztésre. Továbbá: felvilágosító munka végzése a magtisztító és csávázóközpontokban, az áruforgalom kiszélesítése érdekében, a tisztaság betartása és a fertőző betegségek megelőzése érdekében, a takarékbetétek és nyereményes kötvények számának növelése érdekében.”⁵⁶

Az évek folyamán a falusi nőket a legkülönbözőbb akciókba igyekeztek bevonni: hamugyűjtési akció, kollektív olvasó körök szervezése, olvasóköri felolvasók, tiltakozó gyűlések szervezése „Nyugat Németország felfegyverzése elleni harcra” csont-, rongy-, és üveggyűjtés;

iskolák, analfabéták tanfolyamainak rendszeres látogatása; a hús és tejkvóta beszolgáltatása, önmegadóztatási összegek beszédése, közmunkák teljesítése, télifa ünnepély szervezése, a zöldség- és ipari növények termesztésének népszerűsítése, szerszámjavítás, melegágyak készítése, magtisztítás, csiráztatás, terményszerződések szorgalmazása.⁵⁷

1955. január 31-én a községi néptanácsokat a Rajoni VB terjedelmes körlevélben utasítja hogy „Március 8. tiszteletére már most kezdjék meg az előkészületeket”. Az ünnepszervezés egyik fontos célja, hogy „szervezzenek be községenként legalább 3-5 asszonyt, akik írjanak levelet a különböző országok asszonyainak, főleg egyéni leveleket, vagyis egy asszony személyesen írjon levelet egy idegen országban lévő dolgozó asszonynak (...) írhatnak levelet falusi asszonyok, kollektivisták asszonyok, orvosnők, sok gyermekes asszonyok akik leveleikben mutassák meg, hogy hogyan élnek a Román Népköztársaságban és milyen jogaik vannak. Hogyan harcolnak a békéért. Szervezzenek be olyan asszonyokat is, akik elvesztették férjeiket, fiaikat a háborúban. Fejezzék ki tiltakozásukat egy újabb háború ellen a németmilitarizmus ellen, és foglaljanak állást a békeharcban. Lehet írni a Népidemokratikus asszonyoknak és a kapitalista országok dolgozó asszonyainak.”⁵⁸

1955 augusztusában a Rajoni VB Minisztertanácsi utasításra hivatkozva közli a községi és városi néptanácsokkal, hogy “irányítsák a női bizottságokat, hogy szervezzék meg a télire szükséges főzelék és zöldség konzerválását (...) szervezzenek zöldségkonzerváló központokat, valamint szept. 15-30 között rendezzenek kiállítást az eltett konzervekből.”⁵⁹

Ugyanez év novemberében a Rajoni Néptanács határozatban közli a helyi néptanácsokkal, hogy a rajon területén összesen 192 olvasókört és szabászati tanfolyamokat kell megszervezni.⁶⁰

Az ünnepszervezés elrendeléséhez részletes, atyáskodó utasításokat is mellékelnek: „az élenjáró nőket népszerűsítsék és ajándékozzák meg könyvekkel és virággal.”⁶¹

Az RMP II. kongresszusát (1955. dec. 23-28.) megelőző hetekben a Tartományi Néptanács utasítja az összes néptanácsok végrehajtó bizottságait a női bizottságok és a női küldöttek, valamint a széles női

tömegek aktivizálására, hogy „bevonják a női bizottságokat és a női küldötteket azon politikai munkába, amelyet a kollektív gazdaságok és a mezőgazdasági társulások szervezeti megerősítéséért folytatnak (...) a nők ösztönzése, önbizalmuk növelése érdekében a *Bő termékekben élenjáró* jelvényt, valamint mezőgazdasági tárgyokban és felszerelésekben járó jutalmakat” adnak, ugyanakkor azokat „akik lelkesedéssel vesznek részt az akciókban, népszerűsíteni kell a helyi sajtóban, utcai faliújságokban, gyűléseken.”⁶²

A korszak levéltári forrásai a fentről gerjesztett mozgalomhoz passzívan viszonyuló nőkről tudósítanak. Az alábbi jelentést egy munkásszármaszásti titkár gépelte, akinek 1952. júliusi kinevezése után önkéntes napi programja volt a gépírás tanulása.⁶³ A betűhív közlés az elsajátított készséget, a hivatali írásbeliség színvonalát is tükrözi: „A Homoródmási Néptanács Végrehajtó Bizottsága megvállaszva a Székel Udvarhelyi Néptanács mellett működő szervezeti osztálynak A 13,805 számú körrendeletére. Minden holnapban egy vagy két gyűlést tartunk a Női Bizottsággal, a hol rendszeresen a helyi problémákat szoktuk megtárgyalni, vagy pedig a felsőbb szervektől ha van valami utasítás azal foglalkozunk. Ezenkívül a Nőknek egy kevés százaléka részt vesz a Párt esti tanfolyamonis, annakidejében a Néptanács az alapszervezetel karöltve foglalkoszun a Nőknek a minél nagyobszám beli beszervezésével hogy részt vegyenek a Pártot esti tanfolyaman enek dacára is csak alig öten vesznek részt. Igyekesztek magukat kivonni azal hogy nekik nagy az elfoglalásuk a családban és nincs idejük. Szakmai téren pedig több mint 140 nő let beszervezve szabászati tanfolyamra a melyből vagy 115 nő veszrészt a hol meg tanulnak ruhát szabni a mely nagyon fontos egy családi körben. A következő női gyűlésen befogunk szervezni egy olvasó kört a melyre befogjuk szervezni a nőknek nagy részét.”⁶⁴

Egy homoródszentmártoni VB gyűlésen 1953 augusztusában a rajoni kiküldött megállapította, hogy „a jelenlévő elvtársnők nem kapcsolódnak be eléggé a gyűlés menetébe.”⁶⁵ 1957 márciusában ugyanitt a helyi vezetők arról számoltak be, hogy „eredményeink is vannak de hibánk is van, mert a gyűlésekben nem igen lehet a nőket összekapni, meg kell hívjuk egy gyűlésre kétszer is amíg egyszer összegyűl; vannak még olyan asszonyaink akik a gyűlésektől tartó-

kodnak.”⁶⁶ Év végére se javult sokat a helyzet: „bevontuk a Nő bizottság tagjait a mezőgazdaság szocialista átalakításának érdekében folytatott munkába, konkrét feladatul adva egyes nő társuknak a meggyőzését, akik ahelyett, hogy a haladás ügyét szolgálnák, még férjeiket is megakadályozzák abban, hogy beálljanak valamelyik szocialista szektorba.”⁶⁷

A hivatalosan intencionált értékekkel, politikai célokkal szemben elvárt azonosulás a nőszövetségekben csekély mértékű volt. A propagandaeszközökkel terjesztett részvételi felhívásoknak nem volt integratív ereje. A különböző kommunikációs csatornákon, hivatali fórumokon közvetített általános érdekekkel szembeni passzivitás jelezte, hogy a „dolgozó tömegek”-nek tulajdonított érdekek valamiféle fiktív társadalmi térben lebegtek. Az érdektulajdonítás is a hatalom kisajátított illetékessége volt, maguk az érintettek nem képviselhették, nem jeleníthették meg nyilvánosan érdekeiket.⁶⁸

A termelő társadalom kényszerekkel szembeni konkrét magatartás- és viselkedésformáit a következő fejezetben tárgyaljuk.

Jegyzetek

1. Gh. Gheorghiu-Dej 1960:100.
2. Szabó Márton 1998:372.
3. A pártvezető beszédeit e rendezvényeken lásd: Gh.Gheorghiu-Dej 1955.
4. Cs. Gergely Gizella (sz. 1927. Székelydálya): részlet A Hargita Népe „Kuláksors” pályázatára érkezett kéziratból. KAM-D./K. adattár.
5. Uo.11.
6. Uo.12.
7. Fekete Domokos (sz.1930) részlet A Hargita Népe „Kuláksors” pályázatára érkezett kéziratból. KAM-D./K. adattár.
- 7a: Gábor Áron homoródszentpáli lakos szóbeli közlése 2000 május 14.
8. KAM-D./K.:47.
9. CszszÁLvt F.226.75.15
10. KAM-D./K.:119.
11. KAM-D./K.:116.
12. KAM-D./K.:118-119.
13. Jessor, Richard 1974:325
14. Uo. 292-293.

15. Oláh Irén – Oláh Sándor 1989:72.
16. Szabó Márton 1998:121.
17. CszszÁLvt F.226.754.15-18.
18. CszszÁLvt F.517.32.497.
19. CszszÁLvt F.517.42.1958.aug.30.
20. CszszÁLvt F.517.42.1959.júl.27.
21. CszszÁLvt F.517.42.1959.jan.31.
22. Szabó Ildikó é.n.:32.
23. Mihály János 1956.I.34-36.
24. Esti párttanfolyamok. 1961:194-195.
25. Gh. Gheorghiu-Dej 1955:469.
26. KAM-D./K.:129.
27. Cs.Gergely Gizella 1999:15-16.
28. KAM-D./K.: 72.
29. KAM-D./K.: 74.
30. KAM-D./K.: 94.
31. KAM-D./K.: 66-67.
32. KAM-D./K.: 78.
33. KAM-D./K.: 115.
34. Szabó Márton 1998:373.
35. Rupnik, Jacques 1990:13.
36. Gh. Gheorghiu-Dej: Beszéd az Ifjumunkás Szövetség II. kongresszusán.
Scînteia 1956. júl.1.
37. CszszÁLvt F.136.1948.9.242.
38. KAM-D./K.: 93.
39. KAM-D./K.: 134-135.
40. CszszÁLvt F.517.32.1957. jún.27.
41. CszszÁLvt F.517.32. 1957. aug.8.
42. CszszÁLvt F.517.16.1957. dec.
43. CszszÁLvt F.517.42.1958. jan.24.
44. Uo.
45. Falevicz, Jan Karol 1974:320-321.
46. CszszÁLvt F.517.42.1959 nov.
47. Gh. Gheorghiu-Dej: Beszéd a Román Népköztársaság Diákegyesületei
Szövetségének II. országos konferenciáján. Scînteia.1959 febr.20.
48. CszszÁLvt F.517.42.1960 máj. 20.
49. KAM-D./K.:71.
50. A Maros-Magyar Autonóm Tartomány Pártkonferenciájának határozata.
1962:18.
51. Gh. Gheorghiu-Dej: Jelentés... 1960 a:101-102
52. CszszÁLvt F.517.42.1960. aug. 26.

53. Gh. Gheorghiu-Dej 1959:187.
54. Sándor Álmos nyugdíjas tanár (sz.1942. Homoródalmás) szóbeli közlése, 2000. febr.15.
55. Szabó Ildikó i.m.:30.
56. KAM-D./K.: 42-43.
57. KAM-D./K.: 49; 60; 87; 105.
58. KAM-D./K.: 86-87.
59. KAM-D./K.: 121.
60. KAM-D./K.: 69.
61. KAM-D./K.: 105.
62. KAM-D./K.: 45.
63. Rác Dénes (sz.1924. Homoródalmás) egykori néptanácsi alkalmazott szóbeli közlése, 1992.júl.10.
64. KAM-D./K.: 126.
65. CsszÁLvt F.517.11.80.
66. CsszÁLvt F.517.16. 1957 márc.
67. CsszÁLvt F.517.16. 1957 dec.
68. Gombár Csaba 1986:25.